

УДК 633.34:631.1

С. І. Колісник, О. Я. Панасюк, кандидати сільськогосподарських наук

Інститут кормів УААН

Н. М. Петриченко – кандидат сільськогосподарських наук

Вінницький державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ СОЇ НА НАСІННЯ В БЕЗЗМІННИХ ПОСІВАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Наведені багаторічні дослідження про можливість вирощування сої в беззмінних посівах на фоні внесення достатньої кількості добрив і застосування захисту її посівів від хвороб та шкідників в умовах Лісостепу України

Ключові слова: *соя, беззмінний посів, сівозміна, добрива, захист рослин.*

Соя як найбільш цінна зернобобова культура набуває в умовах Лісостепу України все більшого поширення, насіння якої використовується здебільшого для збалансування корму за білком, що різко підвищує ефективність його використання. У зв'язку з цим виникає необхідність розширити посівну площу сої та збільшити її виробництво, особливо у вузькоспеціалізованих сівозмінах великих та дрібнотоварних агроформувань.

За повідомленнями Інституту кормів УААН [1] соя серед зернобобових культур найменш чутлива до сівозмінного фактору, тому фермери США її успішно вирощують в беззмінних і повторних посівах. Зменшення урожаю насіння сої в беззмінних і повторних посівах центрального Лісостепу України за чотири роки 1,5-1,7 ц/га [4]. В умовах Хабаровського краю Росії насичення сівозміни соєю до 66% її врожайність зменшувалась в середньому за 12 років лише на 10-24%, тоді як в беззмінних посівах – на 39,9% [2].

В умовах Лісостепу України зазначені питання практично не вивчали, що обумовило закладку і проведення нами спеціальних польових дослідів з вивчення продуктивності сої в беззмінних посівах і сівозміні на різних фонах живлення та системах захисту рослин від хвороб і шкідників.

© Колісник С.І., Панасюк О.Я., Петриченко Н.М., 2004

У стаціонарному досліді вивчали сою в беззмінних посівах пф в соєво-кукурудзних сівозмінах залежно від співвідношення посівних площ цих культур при таких системах удобрення: під сою – 1 – гній, 15 т/га; 2 – гній, 15 т/га + $N_{45}P_{60}K_{60}$. Під кукурудзу – 1 – гній, 15 т/га; 2 – гній, 15 т/га + $N_{60}P_{90}K_{90}$. Співвідношення посівів сої і кукурудзи на зерно було, як 1:1; 1:2 та 1:3. Зазначені фактори вивчали в таких сівозмінах: а) соя – кукурудза; б) соя-кукурудза + кукурудза; в) соя-кукурудза + кукурудза + кукурудза. Висівали середньостиглий сортотип сої Київська 27, кукурудзу – середньоранньостиглий гібрид типу Дніпровський 273 МВ. Облікова площа ділянки 50 м². Повторність-триразова. Статистичну обробку урожайних даних проводили методом дисперсійного аналізу [3] на персональному комп'ютері IBM – РСХТ/АТ 486.

На варіантах дослідів з соєю застосовували звичайну та інтегровану системи захисту рослин від шкочинних об'єктів. У варіантах інтегрованої системи насіння обробляли проти збудників хвороб фундазолом (2,5 кг на 1 т насіння), обприскували посіви у фазі трійчастого листка проти хвороб (арчер, 2 л/га) та інсектициди при економічних порогах шкідливості.

Одержані нами результати досліджень наведені в табл. 1. Вони показують, що беззмінне вирощування сої на насіння на сірих лісових ґрунтах призводить до помітного зменшення її продуктивності уже в перші роки її посівів в умовах центрального Лісостепу України, особливо при застосуванні (15 т/га гною) і звичайного захисту рослин від шкочинних об'єктів. Так, на четвертий рік беззмінного вирощування врожай насіння сої знизився навіть при внесенні достатньої кількості добрив (гній, 15 т/га + $N_{45}P_{60}K_{60}$) від 17,4 до 16,1 ц/га, або на 7,5%, а при застосуванні лише органічних добрив (15 т/га) – на 12,7%.

Зазначені темпи зниження продуктивності сої в наступні роки були дещо меншими, але повністю не призупинилися. В середньому за 1996-2002 рр. рівень урожаю насіння сої складав 14,0 і 17,6 ц/га, що менше на 7,9 і 9,8% ніж на початку беззмінного вирощування сої. Приріст урожаю насіння сої при застосуванні мінеральних добрив ($N_{45}P_{60}K_{60}$) складав у середньому за 7 років 3,6 ц/га, або 20,5%.

Застосування в беззмінних посівах сої інтегрованого захисту рослин від хвороб і шкідників значно підвищує урожай її насіння. Так, в 1999 і 2001 роках, коли урожай насіння сої на фоні застосування звичайного захисту посівів від шкочинних об'єктів був найменшим (16,1 та 16,2 ц/га), застосування інтегрованого захисту рослин підвищило продуктивність сої на 18,7 і 20,6%, тоді як в інші роки ці прирости були в межах 14,9 – 17,9% (табл. 2).

1. Урожайність насіння сої в беззмінних посівах залежно від систем удобрення на фоні звичайного захисту рослин, ц/га.

Роки	Гній, 15 т/га	Гній, 15 т/га + N ₄₅ P ₆₀ K ₆₀	Приріст від NPK		НІР _{0,05} , ц/га
			ц/га	%	
1996	14,2	17,4	3,2	18,4	0,78
1997	15,2	19,5	4,3	22,1	0,85
1998	13,3	17,4	4,1	23,6	0,89
1999	12,4	16,1	3,7	23,0	1,09
2000	14,8	17,7	2,9	16,4	1,06
2001	13,6	16,2	2,6	16,0	1,12
2002	14,6	18,8	4,2	22,3	0,92
У середньому	14,0	17,6	3,6	20,5	-

У середньому за 7 років приріст урожаю насіння сої за рахунок застосування інтегрованого захисту рослин від шкочинних об'єктів складає 3,9 ц/га, або 18,1%.

2. Урожайність насіння сої в беззмінних посівах при застосуванні систем захисту рослин від шкочинних об'єктів на фоні внесення органічних і мінеральних добрив, ц/га

Роки	Звичайний захист рослин	Інтегрований захист рослин	Приріст від інтегрованого захисту рослин		НІР _{0,05} , ц/га
			ц/га	%	
1996	17,4	21,2	3,8	17,9	0,79
1997	19,5	23,8	4,3	18,1	0,86
1998	17,4	21,3	3,9	18,3	0,91
1999	16,1	19,8	3,7	18,7	0,89
2000	17,7	21,6	3,9	18,1	0,88
2001	16,2	20,4	4,2	20,6	1,09
2002	18,8	22,1	3,3	14,9	0,91
У середньому	17,6	21,5	3,9	18,1	-

Аналіз рівня врожайності показує, що тривале беззмінне вирощування зменшує її продуктивність, але невинного з року в рік падіння не спостерігалось, що очевидно пов'язано з погодними умовами, оскільки соя чутлива до вологозабезпечення і температурних умов [5, 6]. Це підтверджує в якійсь мірі порівняння наших даних, наведених в табл. 2 і 3. Так, урожай насіння сої в 2000 і 2002 рр. практично не зменшувався порівняно з урожаєм на початку її вирощування в беззмінних посівах (1996) очевидно тому, що сума ефективних температур і кількість опадів в період формування насіння за ці роки становила відповідно 538 і 599 °С та 191 і

204 мм, або більше порівняно із середньобагаторічними показниками на 7 і 32% (табл. 3).

3. *Погодні умови за вегетаційний період вирощування сої на насіння в беззмінних посівах*

Роки	Сума ефективних температур, °С			Опади, мм		
	повні сходи – початок цвітіння	початок цвітіння – повне наливання насіння	повні сходи – фізіологічна стиглість насіння	повні сходи – початок цвітіння	початок цвітіння – повне наливання насіння	повні сходи – фізіологічна стиглість насіння
1996	26,5	455	850	53	108	267
1997	245	632	1191	146	255	453
1998	321	602	1072	57	165	276
1999	286	624	1076	8	118	160
2000	264	538	918	87	191	406
2001	174	635	958	88	152	261
2002	188	599	967	160	204	375
Середньобагаторічні показники	260	530	960	95	149	284

Оцінюючи продуктивність сої за роками досліджень, можна зробити висновок, що застосування достатньої кількості добрив (гній, 15 т/га + $N_{45}P_{60}K_{60}$) та інтегрованого захисту рослин від шкочинних об'єктів забезпечує одержання в беззмінних посівах порівняно високі врожаї насіння – на рівні 18-22 ц/га. Це дає можливість фермерським, орендним та іншим господарствам успішно вирощувати сою в беззмінних та повторних посівах.

Проте, вирощування сої на насіння в сівозміні дає значно кращі результати, ніж в беззмінних посівах (табл. 4). Наведені дані свідчать, що в

4. *Порівняльна продуктивність сої при вирощуванні її в беззмінних посівах і сівозміні у середньому до 1996-2002 рр.*

Спосіб вирощування сої	Гній, 15 т/га		Гній, 15 т/га + $N_{45}P_{60}K_{60}$		
	звичайний захист рослин	інтегрований захист рослин	звичайний захист рослин	інтегрований захист рослин	
В беззмінних посівах	14,0	17,4	17,6	21,5	
В сівозміні: соя-кукурудза-кукурудза	24,4	26,9	28,3	30,7	
Приріст за рахунок сівозмінного фактору	ц/га	10,4	9,5	10,7	9,2
	%	74,3	54,6	60,8	42,8

середньому за 7 років рівень урожайності насіння сої на низькому фоні живлення в трипільній соєво-кукурудзній сівозміні більш висока порівняно з беззмінним вирощуванням на 54,6 і 74,3%, а при застосуванні органічно-мінеральної системи удобрення та інтегрованого захисту рослин – на 42,8%.

Висновки. Таким чином, проблема вирощування сої в беззмінних і повторних посівах без різкого зменшення її продуктивності порівняно з сівозміною передбачає застосування органічних і мінеральних добрив (гній, 15 т/га + N₄₅ P₆₀ K₆₀) та інтегрованого захисту рослин від хвороб і шкідників. При застосуванні таких рівнів інтенсивності технологій в умовах правобережного Лісостепу України урожайність насіння сої в тривалому беззмінному вирощуванні складає 18-22 ц/га, а в сівозміні соя – кукурудза – кукурудза – 28 і 30 ц/га.

Бібліографічний список

1. Бабич А.О. Сучасне виробництво і використання сої. – К.: Урожай, 1993. – 429 с.
2. Блохин В.Д. Эффективность предшественников и оптимальное соотношение культур в зерно-соевых севооборотах на сезонно-мерзлотных почвах Дальнего Востока // Агрономические основы специализации севооборотов. – М.: Агропромиздат, 1987. – С.167-170.
3. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Агропромиздат, 1985. – 351с.
4. Панасюк Я.Я. Интенсивные специализированные севообороты для хозяйств по производству молока и говядины (применительно к Лесостепи Украины). – К.: Урожай, 1990. – С. 70-72.
5. Петриченко В.Ф. Наукове обґрунтування агротехнічних заходів підвищення урожайності та якості насіння сої в Лісостепу України // Автореф. дис. док. с.-г. наук. – К.: 1995. – 36 с.
6. Петриченко В.Ф., Серета Л.М. Особливості формування продуктивності сої залежно від гідротермічних ресурсів та впливу агротехнічних заходів // 36. наук. праць Вінницького ДАУ. – Вінниця: 2000. – Вип. 8. – С. 53-57.